BİZANS İMPARATORLUĞU NE KADAR GREKTİ?**

Nilgün ELAM*

Başkentin Konstantinopolis'e taşınmasından ve Batıdaki imparatorluk ünvanının sonradan hem Bizanslı ve hemde Grek olarak değişmesinden sonra Roma İmparatorluğu'na göndermede bulunmak nicedir adet halini almıştır. Bizim bizanslı dediğimiz insanlar, imparatorluklarını Roma İmparatorluğu, kendilerinide Romalı olarak kabul ettikleri için Bizans terimi modern bir terimdir. Ve *Gibbon ve J.Bury* "Augustus" tarafından kurulan imparatorluğun Ortaçağlara kadar varolmaya ve işlemeye devam ettiğini" ileri sürmekte haklıydı.[1] Büyük Constantinus, başkenti Batıdan Doğu'ya taşıdığında hiç şüphesiz yeni bir imparatorluk kurmuyordu; altmışbeş yıl kadar sonra Büyük Theodosius iki oğlundan birini batıya, diğerini başkenti olan Konstantinopolis'e atayarak imparatorluk otoritesi verdiğinde, yeni bir imparatorluk yada iki imparatorluğun kurulmasını amaçlamamıştı. İmparatorluğun iki parçası V.yy.'da elbette önemli farklılıklar ortaya koydu ve çekişme konusu olan arazi için savaştı, fakat impatorluğun tek parça olduğu, önce olduğundan farklı olmadığı düşüncesi sorgulanmadı.[2] Bu sorun, Odovacer'ın 476'daki aksiyonuyla oldukça iyi

* Öğr. Gör., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Elemanı

**Peter Charanis, tarfından yapılan bu konuşma (How Greek was byzantine Empre, Buckrell Review, Luis, 1963, s. 101-106), 28 Aralık 1962'de, Chicago'daki Amerikan Tarih Kurumu'nun 77. toplantısı dolayısıyla Amerikan Ortaçağ Akademisi'nin düzenlediği akşam yemeğinde sunulmuştur. Ayrıca tarihçi tarafından bu konuşma; "How Greek was Byzantine Empire, Buckrell Review, luis, 1963, s. 101-116" adı altında yeniden yayınlanmıştır.

1 *The Cambridge Medieval History, IV; The Eastern Roman Empire* (Cambridge, England, 1927), s.VIII.

2 395 ve 410 arasındaki önemli dönem E. Demougeot tarafından detaylı çalışılmıştır. Demougeot, *De l'unite a la division de l'Empire Romain (395-410) Essai sur le gouvernement imperial* (Paris, 1951). Genel olarak V. yy. için bkz. J.B.Bury, *History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian A.D. 395 to A.D. 505)*, c. I, 2. Basım (London 1931); E. Stein ve R. Palanque, *Histoire du Bas Empire, I De l'etat byzantin* (Paris, 1959) s. 219.

örneklenmektedir. Odovacer, yaptığı aksiyonda Roma(lı) imparatorluk geleneğinin devamlılığıyla ters düşmeyi düşünmedi. Bu açıkça göstermektedir ki, tahttan çekilerek konumunu değiştiren Odovacer, Roma Senatosunu genç Romulus adına Konstantinopolis'e bir elçi göndermeye ikna etti. Belki, burada baskı yaptı tabirini kullanmak daha doğru olacaktır. Odovacer, bu hareketiyle İtalya'dan ayrı bir imparatora gereksinim olmadığı ve kendi otoritesinin yeterli olduğunu bildirmek ve aynı zamanda onu İtalya'nın yönetimini kendisine bırakmaya zorlamak istiyordu.[3] Odovacer, şüphesiz, Batıdaki İmparatorluk görevine son vermekle kendisinin ve Batıdan oldukça uzak ve sonuçta etkisiz olan Bizans'ın elinde tutulan otoritenin kaynağından gelen barbar ardıllarını gözetti. Fakat Roma İmparatorluğuna son vermedi, çünkü *Bury*'nin uzun zaman önce gözlemlediği gibi "Batı İmparatoluğu" yıkılmadı, sadece bir "Roma İmparatorluğu" vardı ve yaşamaya devam etti.[4] Herkesin bildiği gibi, Büyük Justinianus VI. yy.da iç ve dış politikalarını formüle ederken büyük Roma geleneğinden esinlenmiştir.

Şüphesiz bunun tamamı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, İmparatorluğun VII. ve VIII. yy.larda Grek ya da Bizanslı olarak tanımlanabilecek derecede farklı bir oluşum haline geldiği sık sık ileri sürülmektedir. Gerçekten, Bizantinistler, İmparatorluğu tanımlamak için şimdi sık sık Diocletianus-Constantinus dönemlerinden VI. yy.ın sonuna kadar Bizans olarak adlandırdıkları daha sonraki dönemin aksine "*Geç Roma*" ya da "*Erken Bizans*" deyimini kullanmaktadırlar.[5]

Bu değişikliklerin açıkça neler olduğu, esas olarak İmparatorluğun kurumsal yapısını nasıl etkilediği ve ne zaman, kiminle ortaya çıktığı konusunda bazı sorular olmasına rağmen, sonuçta Roma İmparatorluğu'nda VII. ve VIII. yy.larda değişiklikler meydana geldiğine şüphe yoktur.[6] Bu, özellikle Balkan yarımadasında olmak üzere İmparatorluğa hem Doğu'da hem de Batı'da toprak kaybettirdi. İmparatorluk karşıtı bir ruhun ve yerli kültürün yeniden canlandığı eyaletlerin ağırlıklı olarak Samiler ve Mısırlılar gibi doğulu unsurlar tarafından iskan edilmesi, İmparatorluğa doğu eyaletlerini kaybettirdi. Bu toprakların kaybı şüphesiz dinsel problemin çözümünün Ortodoksinin lehine --temel olarak Grek karakterli

[3] Malchus, "Fragmenta": C. Müller, *Fragmenta Historicum Graecorum,* 4 (Paris, 1851), 119; J. B. Bury, *History of the Roman Empire*, c. 1, s. 406 v.d

[4] Aynı yer., c. 1, s. 408.

[5] Mesela J. Karayannapoulos, Das Firanzwesen des frühbyzantinischen staates (Munich, 1958) tarafından kullanılan "frühbyzantinischen" sıfatına dikkat ediniz; özellikle bkz. G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (New Brunswick, N. J., 1957) s. 95.

[6] Bu problemin mevcut bibliyografyaya dayanarak tartışması: bkz. benim "Some rekarks on the Changes in Byzantium in the Seventh Century," çalışmamdaki G. Ostrogorsky'nin onuruna yazılan bir bölümde hemen görülecektir.

bir çözüm-- olmasına yardım etti. Batıdaki Balkan yarımadasını içeren toprak kayıpları; Latince konuşan unsuru İmparatorluktan tamamen pratik amaçlarla ayırdı ve şimdi devletin resmi dili olarak Latincenin yerini alan Grekçenin kaçınılmaz olarak benimsenmesine neden oldu. Aynı zamanda, özellikle eyaletlerde devlet bünyesine yeni yönetim araçları girdi. Bu, hem askeri hem de sivil yetkiyi kullanan, ayrıca vali olarak hizmet eden bir subay tarafından komuta edilen ordu kıtalarının her bir eyalette sürekli olarak konuşlandırılmasının temel bir unsuru olan yeni bir eyalet organizasyonu, yani "*thema sistemi*" idi. Bu sistem, orijini belli olmamakla birlikte, kesin şeklini VI. yy.da aldı. İmparatorluğun sosyal yapısında da küçük değişiklikler yaptı. Küçük köylülüğün bir önceki dönemi karakterize eden büyük malikanelerce yutulması yönündeki eğilim sona erdi. Büyük malikaneler şüphesiz var olmaya devam etti, fakat özgür köylülüğün büyümesi o dereceye vardı ki en azından bir kaç yüzyıl boyunca İmparatorluğun territoryal alanlarına hakim olmaya başladı. VI. yy.ın gelişmelerinden bir dereceye kadar şehir yaşamı da etkilendi. Bazı şehirler tahrip edildi; diğerleri çöküşe geçti, fakat şehir bu şekilde yaşamaya devam etti.

Bizim anahatlarını çıkardığımız değişiklikler sonuç değişiklikleriydi, bunlar İmparatorluğu dikkate değer ölçüde değiştirdiler. Fakat İmparatorluğun kimliğini yoketmediler. Grekçenin, İmparatorluğun resmi dili olarak Latincenin yerini alması --bugün bize önemli görünen-- belki ahalinin farketmediği kadar görünmez bir şekilde gerçekleşti.[7] İskender'in zamanından beri Doğu'da egemen dil olan Grekçe --şüphesiz resmi versiyonları Latince olmasına rağmen-- İmparatorluğun bu bölgelerinde bilinen emirnamelerin hazırlanmasında Roma Devleti tarafından ilk yüzyıllardan beri hep kullanılmıştı. Doğuda eğitim dili olan Grekçe, Thedosius (379-395) zamanında Konstantinopolis Üniversitesi'nin kuruluşu ile aynı tarihte öğrenim dili olarak üstünlük kazandığı zaman resmi dil olarak kabul edildi. Ve şüphesiz Büyük Roma Hukuku Kodeksi Latince olarak derlenirken, V. yy.da Latin kökeninden büyük gurur duyan ve büyük Roma imparatorluk geleneğiyle büyüyen Büyük Justinianus (527-565) novellalarını Grekçe olarak yayınlamıştır. Bu yüzden devletin resmi işlerini Grekçe vasıtasıyla görmeye daha çok alışmış olan İmparatorluk, genelde belki en dikkate değer olaydır ki--gelişme gerçekten derece derece olduğu için-- Latincenin devletin işlerinin görüldüğü dil olma özelliğini kaybettiğinin farkına varmamıştı. Bu açıdan, Grekçenin resmi alandaki kullanımı, Roma geleneğinin devamlılığının bozulması olarak kabul edilemez. Bu, uzun zamandır devam eden bir geleneğin parçasıydı.

Fakat VI. yy.ın olaylarına yeniden dönmeliyiz. Bu dönemde yaşayan insanlar, şüphesiz başlarından geçen felaketlerin fazlaca bilincindeydiler, fakat içinde doğdukları ve

[7] Bkz. E. Stein, Histoire du Bas Empire, s. 1, 295 v.d,; öncelikle bkz. G. Ostrogorsky, aynı yer, s. 52, n. 2 ve 95; ve genel olarak H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im Oströmischen Reich* (Helsingfors, 1935).

öldükleri İmparatorluğun yerini büsbütün farklılaşan başka bir imparatorluğun aldığıyla ilgili bir duyguya apıldıklarına dair bir kanıta hiç bir yerde rastlamıyoruz. Şüphesiz, kaybedilen eyaletler dışında, İmparatorluğun sürekliliğinde bir kesinti olmamıştır ve sonuçta hiçbir şey onun kendini hala Romalı olarak hissetmesini sağlayamazdı. Hatta bir ara İmparatorluğun başkentinin yeniden Roma'ya taşınması düşüncesi ortaya çıkmıştı-- en azından VII.yy.ın imparatorlarından biri olan II. Konstans (641-668)'ın hareketlerini böyle yorumlayabiliriz. O, gerçekten de Sirakusa'da karar kılmıştı. Fakat Konstantinopolis'te bir zamanlar Kartaca'da en azından geçici olarak yerleşme düşüncesiyle hareket eden Heraklius (610-641)'un paylaştığı başkenti Batıya taşıma düşüncesi popüler değildi.[8]

Bu durum, sürekli ispatlanmak istenen Doğu ve Batı arasındaki yabancılaşmanın VI. ve VIII.yy.larda olduğu bağlamında tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. İmparatorluk, bu dönemde, İtalya'da Güney İtalya ve Sicilya toprağını elinde tutabilirken, diğer yandan Afrika'daki arazilerini kaybetti. Fakat dahası, Batı'ya olan ilgisini de kaybettmiş gibi görünmektedir. VII. ve VIII.yy.lara ilişkin tarihsel kaynaklarda İmparatorluğun Batı işleriyle ilgili hemen hemen hiç bahis olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu eksiklik, dönemin Konskantinopolis'indeki insanların Batı hakkında çok az şey bildiği -- insanlar belki daha az ilgilenirken -- anlamında yorumlanmaktadır.[9] Bu dönemde, genelde İmparatorluk hakkında rapor edildiğinden daha fazla bilgi olmadığı gözden kaçırılmamalıysa da, yorum doğru olabilir. Bununla birlikte, Doğu ve Batı gerçekten bu dönemde birbirine önceden olduğundan daha fazla yabancılaştı -- *Pirenne*'in inandığı üzere, daha çok Balkan yarımadasının Slavlar tarafından işgaliyle ya da merkezi Akdeniz havzasının Arap etkisi altına girmesi yüzünden olmadı -- ve bu yabancılaşma sürekli arttı.[10] Fakat bu yabancılaşma İmparatorluğu insanların gözünde önceden olduğundan daha az Romalı yapmadı. Başka türlüsüne inanmak demek, İmparatorluğu halkının gözünde Romalı yapanın İtalya'yı elinde tutmak demek olduğu gerçeğini kabul etmektir. Bu, şüphesiz, doğrudur. İmparatorluk, Roma İmparatorluk geleneği sayesinde hala Romalıydı. Germenler bunun farkına vardılar. Haensler, onların M.S. 800'e kadar Doğu imparatorluğunu İmperium Romanum olarak kabul ettiklerini işeret etmiştir.[11]

[8] G. Ostrogorsky., a.g.e., s. 108.84.

[9] G. Ostrogorsky, "The Byzantine Empire in the World of Seventh Century," *Dumbarton Oaks Papers*, c. XIII (1959), s. 12.

[10] P. Charanis, "Ethnic Changes in the Byzantine Empire in the Seventh Century," *Dumbarton Oaks Papers*, c. XIII (1959), s. 43.

[11] Fred Haesler, *Byzanz und Byzantiner: Ihr Bild im Spiegel der Überlieferung der germanischen Reiche im früheren Mittelalter* (Bern, 1960), s. 147.

800 yılının devrimci hareketinin kendisi, Doğu İmparatorluğu dediğimiz oluşumun gerçekte İmperium Romanum olduğu düşüncesini ne kadar derinden içerdiğinin çarpıcı bir göstergesidir. Batıdaki imparatorluk ünvanının canlardırılmasında ilk adımı kimin attığı tartışma konusu olmakla birlikte, Papalık sarayının tüm işlerle çok yakından ilgili olduğuna şüphe yoktur.[12] Roma kilisesinin VIII.yy.daki pozisyonu yerel organizasyon olarak tamamiyle çok güvenliksiz hale gelmişti. Kilisenin Güney İtalya, Sicilya ve halen İmparatorluğun elindeki Adaları içeren İlyiricum'u üzerindeki otoritesi kaybolmuştu. Konstantinopolis, düşmanca bir tavır içindeydi. Kuzey Afrika ve İspanya, Arapların etkisi altına girmişti. İtalya, Lombardların şiddetli baskısı altında gibi görüyordu. Charlemagne tarafından şimdi bir birim haline getirilen, bununla birlikte gevşek olarak birleştirilen Kuzey Germen dünyası dışında Papalığın yeniden gücünü hissettirebileceği bir yer yoktu. Fakat daha önemlisi, gerçekte İmparatorluk olmaksızın kilise de olamazdı; Papalık, Doğu'nun yüzyıllardır böyle bir gelenek ve imparatorluğa sahip olduğunu çok iyi biliyordu. Üstelik, bu İmparatorluk kabul edemeyeceği politikalara sahip bir Pontifex'e himayesini sunmak ta istemiyordu. Roma'nın o zamana kadar karşı karşıya olduğu problem, Konstantinopolis'ten bağımsız olmak ve yaşamına Roma İmparatorluk geleneğiyle devam etmekti. Bu nedenle, o sırada İmparatorluğu Doğu'da olduğu kadar Batı'da da yaşayan bir güç yapacak kuvvette bir adam olsaydı, Batı'daki İmparatorluk geleneğini canlandıracak bir girişimde bulunurdu. Konstantinopolis'in reaksiyonu şüphesiz düşmancaydı; ve sonunda Charlemagne'ı tanıma lütfunu bahşettiği zaman, bu, onu Romalıların İmparatoru olarak tanıdığı anlamına gelmiyordu. Çünkü, Romalıların İmparatoru Konstantinopolis'teki imparatordu.[13]

Bununla birlikte, Charlemagne'ın taç giymesiyle birlikte o zamana kadar Doğu'yu İmperium Romanum olarak kabul eden Batı dünyası, bu ünvanı Batı İmparatorluğu için koruyacaktı ve bu ünvanı elde etmek için Doğu İmparatorluğuna başvuracaktı ve kendi imparatorunu Grek olarak ilan edecekti. Bu durum, Konstantinopolis'i öfkelendirecekti ve onu Roma İmparatorluk geleneğine yönelik hakları konusunda daha iddiacı yapacaktı. Bizans İmparatoru'nun kendisini I. Otto ile ittifak yapmaya yönlendirmek için Konstantinopolis'e gelen ve Otto'yu "Greklerin İmparatoru" olarak gören Papalık elçisine tepkisi bunu güçlü bir şekilde betimlemektedir. Liutprand, Greklerin, *"Romalıların yegane evrensel imparatoru tek Augustus'u ve Greklerin İmparatoru Büyük Nikeforus'a,*

[12] Charlemagne (Büyük Karl)'ın taç giymesi konusundaki literatür geniştir. Olayı ortaya çıkarmada ilk adımı atanın gerçekten Charlemagne olduğuna dair görüşler için bkz. Louis Halphen, *Charlemagne et l'Empire Carolingien* (Paris, 1947), s. 120-139, özellikle s. 129. Tüm işlerin papalık tarafından düzenlendiği hakkındaki görüş için bkz. Walter Ullman, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages: A Study in the Ideological Relations of Clerical to Lay Power* (London, 1955). Kaynaklar kendi başlarına sonuca varamamaktadır ve sonucun istidlal kabilinden olması gereklidir. Daha fazlası için bkz. G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, s. 165 ve n. 1.

[13] G. Ostrogorsky, a.g.e., s. 176 ve n. 3

Romalıların İmparatoru ünvanını zavallı barbar bir köleye vermesi için yalvaran bu küstah adamlara karşı azgın bir deniz ve hırçın dalgalar kadar kızgın olduklarını" [14] yazmaktadır. Bizans, yüzyıllar boyunca bu görüşe sıkıca sarılacaktı; gerçekten, bundan vazgeçmeyecekti, ve kısa bir süre için XII.yy.da I. Manuel de evrensel hakimiye iddialarını canlandırmaya çalışacaktı. Coğrafi terim anlamında, İmparatorluk toprağı Grek ülkelerine indirgendiğinde ve eski Grek uygarlığının canlanması ulusal Greklik duygusunun şekillenmesini etkilemeye başladığı zaman, Bizanslılar krallıklarından çok sonraları Grek, kendilerinden ise Hellenler olarak söz edeceklerdi. *Prof.A.E. Vakalopoulos*, modern Hellenizmin başlangıcını XIV.yy.a yerleştirmiştir.[15] Bu görüşünde haklıdır. Bununla birlikte, unutulmamalıdır ki, Bizanslılar kendilerini Konstantinopolis'in 1453'teki düşüşünden sonra da Romalılara dayandırmaktan vazgeçmemişlerdir. Onlar tarihi olarak gerçekten de Romalıydılar.

Fakat gerçekten de Doğu İmparatorluğu süreklilik, idari ve hukuki gelenek bakımından özde Romalı olmakla birlikte, uygarlık şekliyle -- şüphesiz her zaman Hristiyanlık bünyesinde -- Grekti denilebilir. Dil, burada önemli bir unsur olmuştu. Grekçe, Doğu İmparatorluğu'nu oluşturan bölgelerde yüzyıllarca baskın dil olmuştur. Şüphesiz, diğer diller yaşamaya devam ettiler.[16] Mısır'da eski Mısır dilinin lehçeleri konuşuluyor ve yazında kullanılıyordu; Suriye'deki yerli ahali çok sık Süryanice konuşuyor ve yazıyordu. Anadolu'daki yerli dillerin bazıları VI. yy.ın sonuna ve belkide daha sonrasına kadar yaşamaya devam etti. Latince, şüphesiz VI.yy.ın sonuna kadar Balkan yarımadasının iç kısımlarında ortak konuşma dili olmuştur. Bunula birlikte, İmparatorluk toprakları içindeki yaygın dil Grekçe idi. Bu dil, genel olarak ticaret, eğitim, kültür ve son olarak devlet diliydi. Grekçe, eğitim ve kültür dili olarak hatiplerini Grek edebiyatına ve Grekçenin orijinaldeki formuna yöneltirdi. Bu, Bizans dünyevi edebiyatına baskın tonunu veren olgudur. Yakın zamanlarda *alimane şiir yazma sanatı, retorik, edebi ansiklopedicilik ve historiografi*nin -- Bizans dünyevi edebiyatının başlıca dallarının -- esinlerini Grekçeden ya da daha doğru olarak Hellenistik kaynaklardan aldığı *R.J.H. Jenkins* tarafından defalarca söylenmişti.[17] Bizans edebiyatının karmaşıklığı hakkında sık sık yakınmalar olur, fakat bu karmaşıklık, dilin Klasik Grek edebiyatına bağlı olan Bizans'ta ne kadar ağırlıklı olarak öğretildiği gibi çarpıcı bir örnek de aranmalıdır. Bizanslılar bunu okudular, taklit ettiler ve kopye ettiler; bu nedenle

[14] Cremonalı Liuprand, *Legatio ad Nikephorum Phocam* (Bonn. 1828); Leo Diaconus, *Histoire*, s. 363, İngilizce çevirisi, F.A.Wright, *The Works of Liuprand of Cremona* (New York, 1930), s. 263.

[15] A.E.Vakalopoulos, *History of Modern Hellenism* (Modern Greek), c. I (Athens 1961), s. 43-92.

[16] Bkz. benim, "Ethnic Changes...", s. 25-28

[17] Mayıs 1962'de Dumbarton Oaks'ta "The Hellenic Origin of Byzantine Civilization" konulu Symposium'da okunan tebliğde savunulmuştur. Bu tebliğ, *Dumbarton Oaks Papers*, No. 17'de bastırılacaktır. Terminolojisini burada kullandığım Prof. Jenkins bu tebliği sunmama izin verdi.

gelecek nesillere onu koruyarak hizmet ettiler. Çok az sayıdaki edebi papirüsün dışında klasik Grek yazarlarının el yazmalarının Bizans'a ait olduğunu herkes bilmektedir. Bu el yazmaları IX.yy.dan kalmadır ve belki arka planı IV.yy.da Konstantinopolis'te yapılan kopyalara kadar gitmektedir.[18] Bizans bilimi ve tıbbı -- bilgi kaynakları ne tür olursa olsun -- temel olarak Hellenistik dönemin büyük bilim adamları tarafından formüle edilmiştir.

Grekçenin genel olarak eğitim ve kültür dili olarak kullanımı, Bizans dinsel edebiyatı ve düşüncesinin tarzını da belirledi. Hıristiyanlığa entellektüel içerik verilmeye başlanmasından itibaren üretilen teknik terimler ve deyimler Grekçe idi ve şüphesiz, ortaya çıkan yeni düşünce Grek düşünceleriyle dopdoluydu ve Grekçeyle dile getiriliyordu. Bu oluşum, Büyük İskender, Clement ve Origen tarafından II.yy. sonu ve III.yy. başında başlatıldı, büyük çapta IV.yy. sonu itibarı ile asıl olarak ileri gelen Kapadokyalıların ek çalışmalarıyla tamamlandı. [19] Grek "*Paedeia*" sı geleneklerinden çıkarıldı ve Hıristiyanlığın ve sonuç olarak Bizans'ın entellektüel içeriğini formüle etti. Halen bir kaç kuramın açıklanması ve kesin olarak yerleştirilecek imge problemi ile ilgili bazı sorunlar yaşanmaktadır, fakat bunlar da temelde Grekçeyi çözümlemeye yöneliktir. Bizans Ortodoksisinin, -- söz konusu ayrımın İncille ilgili geleneğe yardımı dokunmuştur -- temel olarak esin kaynağı Grekçe'dir. Hıristiyan edebi formları da eski Grek uygarlığına ait ögelerden çıkarılmıştır. Belki Bizans edebiyatının en orjinal bölümü olan *Hagiografi*'nin Hıristiyan olmayan (Pagan) Grek ataları bulunmaktaydı. [20] Bununlu birlikte, dilin önemli bir rol oynadığı geniş bir sahadaki esin kaynağı Grekçe imiş gibi gözükmemektedir. Bu, Bizans şiirinin en orijinal parçası olan *Hymnografi* idi.Eskiden, Bizans şarkı melodilerinin Grekçe sözlerle söylendikleri için büyük çapta klasik Grek müziğinin ürünü olduğuna inanılıyordu.Bu görüş, şimdi genel olarak reddedilmektedir. Hakim olan görüş, Bizans müziğinin ve hymnografisinin esinlerini Suriye ve Filistin'den aldığı yolundadır.[21] Bununla birlikte, Ortaçağlar boyunca gelişimini sürdüren Doğu İmparatorluğu'nda dinin işlevsel olduğu uygarlık unsurları, temelde Grek idi. Bugüne kadar köken itibarıyle Bizans kurum ve adetlerine dayandırılan terim ve deyimlerin çoğunluğu Grekçedir. En son *Prof. Kukules*, Bizanslıların İmparatorluğun Kapadokya, Pontus, Adalar, Trakya, Makedonya ve şüphesiz Yunanistan arazisi gibi bazı eski eyalet bölgelerinde kullandıkları ya da kullanılan bu tür terim ve sözlerin tamamını yayınladı. [22]

[18] Paul Lemerle, "Byzance et la tradisyon des lettres helleniques," *Academie Serbe des Sciences et des Arts. Conferences , II. Classe des Sciences Sociales*, 2 (Belgrad, 1962%, s. 1-24

[19] bkz. W. Jaeger, *Early Christianity and Greek Paidia* (Cambridge, Massachusettes, 1961) deki genel işaretler.

[20] H. Musurillo, *The Acts of the Pagan Martyrs* (Oxford, 1954), s. 238, buradaki sorun martyr literatürüdür, fakat martyriloji hagiografi için temel oluşturmaktadır.

[21] Burada Egon Wallesz, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, 2. basımı (Oxford, 1961), s. 42'yi izliyorum.

[22] Ph. Kukules, *Vie et civilisation byzantines* (Modern Greek), vol. 5, Supplement (Athens, 1951).

İmparatorluğu her anlamda Grek olarak gösteren, Grek dilinin bu dominantlığıdır. Fakat onu yalnızca Grek ya da Romalı olarak adlandırmak, sorunu daha da basitleştirmektir. Düşünce kurumları, dinsel yaşamı ve adetleri pek çok etkinin sonucu olduğu için İmparatorluk, karışık bir organizmaydı. Bizans, Büyük Hellenistik geleneğin mirasçısıydı. Bu gelenek şüphesiz, temelde Doğu'ya ait olan pekçok unsuru içermekteydi. Bu unsurları analiz etmek, bu çalışmanın hedefinin ötesindedir. Bunların bazısının primitif halleriyle, örneğin Hıristiyanlığı ya da yönetimdeki gücünü Tanrıdan alan ve seramonilerle kuşatılmış olan absolutizmi hemen akla getirmesi çok büyük bir hayal gibi gözükmektedir. Bununla birlikte, Bizans uygarlığı içinde yönünü belirleyen Doğu uygarlığının unsurlarının --Bizans tarafından miras alındığı zaman-- bileşimin parçalarından olduğu söylenebilir. Bizans sanatı çalışmalarıyla meşgul olan *Charles Diehl* ve *Gabriel Millet* gibi uzmanlar sık sık Bizans sanatının -- soyut karakteri, donukluğu, hieratik duruşu, parlak renkleri, ayrıntılı süslemeleri, kontrastlığı ve giysilerin değerli taşlarla süslemeleri gibi -- belli özelliklerinin Doğu kökenli olduğunu açıklamışlardır. Bununla birlikte, bugün sanat tarihçileri arasındaki eğilim, bunların Bizans döneminde daha fazla gelişmiş geç antik dönem sanatı denilebilecek oluşumun özellikleri olarak kabul etmektir.[23] Şüphesiz Bizans, kendi sentezini Doğu'nun bir parçası olan Hellenik dünyadan aldığı kültürel unsurlar üzerine inşa etti, fakat, sonunda Doğu bu sentezi kabul etmeyecekti. Doğulu heretik düşüncelerin ulusal ya da sosyal hareketler olduğu yolunda sık sık dile getirilen görüş, geçenlerde reddedildi.[24] Fakat, bu görüş yine de inkar edilemez. Ben,Grekçenin baskın olmadığını işaret ettiğim Suriye ve Mısır'da V. ve VI. yy.larda Kopt ca ve Süryanice'nin kullanımının arttığını düşünüyorum, bu süreç VII.yy.ın politik yükselişiyle tamamlanacaktı.

Fakat Doğu İmparatorluğunun uygarlığı ağırlıklı olarak Grek ise de Greklerin İmparatorluğu değildi. Bizanslı tarihçi *Genesius*, Slav Thomas'ın İmparator II. Michael'e karşı ayaklanmasıyla ilgili kaydında (820-823) asilerin ordularını oluşturan Saracenler (Araplar), Hintliler Assyriallılar, Medler, Abasglar, Zichiler, Vandallar, Gotlar, Alanlar, Kaldeliler, Ermeniler, Paulisyenler ve Athinganoslar gibi heretik mezhep yandaşlarını

[23] Özellikle bkz. Charles Diehl, Manuel d'Art byzantin, 2. Basım (Paris, 1925), s. 11-23, 112-15; A. Michel, *Histoire de l'art depuis les premiers temps chretiens Jusqu'en nos jours*, c. I (Paris, 1905)'teki Gabriel Millet, "L'Art byzantin,", s. 129-130, 164- Bizans İmparatorluğunda daha çok gelişen geç antik sanata ait bilgi Cyrill Mango tarafından D. V. Ainalov, *The Hellenic Origins of Byzantine Art* (New Jersey, 1961), XIII-XIV aolı eserinin İngilizce versiyonu için sunuş yazısında ifade edilmektedir. Ernst Kitzinger, *Early Medieval Art in the British Museum* (London, 1955), s. 1-36.

[24] A. H. Jones, "Were Ancient Heresies National or Social Movement in Disguise?" *The Journal of Theological Studies, N. S.*, c. X (1959), s. 280-298, sapkın düşüncelerin dinsel düşüncelerin ulusal hareketler olduklarına dair görüş E. L. Woodward, *Christianity and Nationalism in the Later Roman Empire* (London, 1916) tarafından klasik şekilde dile getirilmektedir. Ayrıca, bkz. Glanville Downey, "Coptic Culture in the Byzantine World: Nationalism and Religious Independence," s. 119-135.

sıralamaktadır.[25] Bu insanların bazıları iyi tanınıyordu; diğerlerinin kesin kimliği, bu yöndeki çabalara rağmen, açık değildir. Fakat, tabii ki bunların Bizanslı tarihçi tarafından bu şekilde sıralanması Bizans İmparatorluğunun çok ırklı karakterini canlı olarak göstermektedir. IX.yy.da geçerli olan bu durum, önceki dönemden farklı değildi ve sonraki dönemde de farklı olmayacaktı.[26]

Bizans ordusunun çok uluslu karakteri İmparatorluğun etnik yapısını ve İmparatorluğun bu durumu da ordunun yapısını [27]yansıtmaktadır. Doğu İmparatorluğu, uzun tarihi boyunca etnik açıdan homojen nüfuslu, gerçek bir ulusal devlet olmadı. VII.yy.ın toprak kayıpları İmparatorluğa Grekçe konuşmayan unsurların çok büyük bir kısmını kaybettirdi, fakat bu kitlelerin yerini başkaları aldı. Yunanistan'ın bazı bölgelerini içeren Balkan yarımadası, tamamen Slavlar tarafından kaplanmıştı.[28] Sonunda aralarında Bulgarların da bulunduğu Slavlar, İmparatorluğun etkin nüfuzu altına girdiler. Fakat ekklesiastik (kilise ile ilgili) olanlar dışında, şüphesiz ki onları Hellenleştirmeye yönelik girişimler sistematik değildi. Sadece Yunanistan'da, Güney İtalya'dan buraya getirilen Grekçe konuşan unsurlar [29] absorbe edildiler, fakat orada da en azından XV.yy.a kadar kimliklerini unutmadılar.[30] İmparatorluk yetkilileri Balkan yarımadasına askeri, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı pek çok farklı ırktan insan yerleştirdiler; Trakya'da Ermeniler, Makedonya ve Trakya'da Türkler, Peleponnessus (Mora)'da Mardaitler, kesin olarak bilmediğimiz yerlerde olmakla birlikte belki Kefalonya Adasında ve Epirus'ta Persler, VII.yy.da Balkan yarımadasını işgal ettikleri zaman Slavları dağlara süren Latin Illyrialıların ve Daco-Trakyalılarının torunları olan Arnavutlar ve Vlahların ortaya çıkışıyla durum daha karışık bir hal almıştı. Vlahlar, özellikle kalabalık ve saldırgandılar. XII.yy.ın sonlarına doğru İmparatorluk adına ikinci Bulgar krallığını bunlar kurmuşlardır.[31] Yunanistan arazisinin Ege kıyısı boyunca, Ege adalarında, Konstantinopolis yakınlarındaki Trakya bölgeleri ve Karadeniz kıyısında sadece Grekçe konuşan unsur yoğundu. Fakat yabancı unsurlar Adalarda, örneğin Ermeniler Girit'te ve Athingonoslar Aegina'da yerleştirilmişlerdi. Elimizde istatistikler yoktur, fakat genellikle tüm göstergeler,

[25] Genesius, *Historia* (Bonn, 1934), s. 33.

[26] P. Charanis, "Ethnic Changes...", s. 44.

[27] Balkan yarımadasındaki Slavlar hakkında a.g.e., s. 44.

[28] P. Charanis, "Nicephorus I, The Saviour of Greece from the Slavs (810 A.D.), " *Byzantina-Metabyzantina*, I (1946), s. 75-92.

[29] A. E. Vakalopoulos, a.g.e., s. 24.

[30] Bu yerleşmeler hakkında bkz. benim çalışmam, "The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire," *Comparative Studies in Society and History*, c. III (1961), s. 140-154.

[31] N. Banescu, *Un Probleme d'histoire medievale: Creation et caractere du second empire bulgare* (Bucharest, 1943); R. L. Wolff, "The Second Bulgarian Empire: Its origin and History to 1204," *Speculum*, c. XXIV (1949), s. 167-206.

İmparatorluğun Balkan topraklarındaki Grekçe konuşan unsurun toplam nüfusa oranla azınlıkta olması gerektiğini göstermektedir. İmparatorluk arazisi, yaşamının en sonlarına doğru Konstantinopolis, birkaç Trakya şehri,Thessolaniki (Selanik), bazı adalar ve Peleponnessus (Mora) ile sınırlı hale geldiği zaman bile, nüfusun çoğunluğu Grekçe konuşmaktaydı.

Anadolu'daki durum az çok farklıydı, fakat tamamen böyle değildi. Eski yerli halklar, IX.yy.ın başına kadar mensuplarının direndiğine dair delil olmakla birlikte, kimliklerini kesin olarak kaybetmişlerdi.[32] Anadolu'da, Kapadokya da[33] dahil, Grekçenin halk tarafından konuşulduğu bölgeler de bulunmaktaydı. Bu insanların ırksal geçmişi farklı idi. Fakat Anadolu'da da , pek çok yeni etnik unsurların olduğu bilinmektedir. Daha sonradan kısmen Helenleştirilmiş olmalarına rağmen burada yerleşen Gotların VIII.yy.ın başına kadar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir.[34] Sözünü ettiğimiz pasajda Genesius'un sözünü ettiği Vandallar, Justinianus tarafından Anadolu'ya yerleştirilen Vandalların torunları olmalıdırlar.[35] Yine, VII.yy.ın sonuna doğru ve VIII.yy.ın ortalarında binlerce Slav Bithynia'ya getirildi. Bu Slavların kimliklerini ne kadar zamanda kaybetmiş oldukları belirlenememiştir, fakat bu unsurların X.yy.a kadar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir.[36] XI.yy.da Ephesus yakınlarında bir Bulgar yerleşimi olduğu iddia edilmektedir.[37] X.yy.da Anadolu'nun güneybatı köşesinin en uç bölgesinde, önceleri yerleşik olmayan Mauroe (siyahlar) denilen kaba insanlar tarafından iskan edilmiş bir koloni vardı. Bu Mauroe yerlilerinin kim oldukları bilinmemektedir, fakat *Rudakov*'un ileri sürdüğüne göre, bunlar donanmada çalışmak üzere Anadolu'nun bu bölgesine yerleştirilmiş Araplar olabilirler.[38] Anadolu'ya yerleştirilenler, Mardaitler ve Doğu'dan gelen binlerce Saracen (Araplar) idi. Üstelik Athinganoslar ve Paulisyenler gibi asi unsurlar, Anadolu'dan

[32] P. Charanis, "Ethnic Changes...", s. 28.

[33] Grekçenin Kapadokya'da konuşulan dil olduğu, Ermeni ülkesinden "acaip din ve dilleri olan yabancı milletlerin oturduğu bir yer olarak söz eden Kapadokya eşrafından Eustathius Boilas'ın vasiyetinden anlaşılmaktadır. Eustathius, Grekçe konuşuyordu. S. Vryonis, Jr., "The Will of a Provincial Magnate Eustathius Boilas (1059), Dumbartom Oaks Papers, c. XI (1957), s. 264, popüler şarkıların artması ve yayılması Grekçe'nin Küçük Asya'nın pek çok bölgesinde konuşulan dil olduğuna dair diğer bir işarettir. Böyle şarkıların IX.yy.da Galatia bölgesinde söylendiği bilinmektedir; bkz. Theophanes Continuatus (Bonn, 1838), s. 72,'a göre X. yy itibariyle bu şarkılar "Ünlü adamların maceraları hakkında hemen şarkı düzen ve bunları kapı kapı dolaşarak para için söyleyen gezginciler lanetli Paflagonya ahalisine benzerler" diye söz eden Kaesarea (Kayseri)lı Arethas'ın ifadesinden çıkarabileceğimiz gibi çok iyi bilinirdi$ Bu bilgiler S. B. Kougas, *Laographia*, 4 (1912-13), s. 239, tarafından da tekrarlanmıştır.

[34] P. Charanis, "Ethnic Changes...,", s. 28, n.26

[35] Aynı yer.

[36] P. Charanis, "The Slavic Element in Asia Minor in the Thirteenth Century," *Byzantion*, c. XVIII (1946-1948), s. 69-83.

[37] P. Charanis, "The Transfer of Population...," s. 149.

[38] Aynı yer.

göç ettirilerek İmparatorluktaki başka yerlere, yani Trakya'ya, Yunanistan ve Güney İtalya'ya yerleştirilmişlerdi.[39]

Şimdiye kadar Anadolu'daki Grekçe konuşmayan unsur Ermenilerden oluşmuştur.[40] Kesin olarak aşağıda Arapların gelişinin belirginleştireceği üzere Ermeniler, İmparatorluğun daima doğusunda bulunmuşlardır. Ermenilerin VII. VIII. ve IX.yy.larda İmparatorluğun askeri ve politik yaşamındaki rolleri son derece önemli olmuştur. Fakat, bunların sayıları ve İmparatorluğun askeri ve politik yaşamındaki rolleri X. ve XI.yy.lara doğru daha da artmıştır. Önemli sayıda Ermeni, IX.yy.ın sonu ve X.yy.ın başına doğru İmparatorluk idaresini etkilemeye başlamış ve bunlar örneğin, Lykandos themasını kurmak için gelen soydaşları gibi, İmparatorluğun doğu sınır bölgelerini boşaltan mutlak idari sistemiyle bütünleşmişlerdir. Ermeniler, X.yy.ın ikinci yarısında Araplardan alınan ve Müslüman nüfusun terketmesi sonucu önemli ölçüde nüfus kayıpları veren Melitene (Malatya, 934), Anthiocheia (Antakya, 969) gibi diğer pek çok kenti yeniden meskun hale getirmeye yönlendirildiler ya da belki yurtlarından koparıldılar. Örneğin, biz Nikephorus Phokas'ın Ermeni ve Suriyeli Yakubileri hemen hemen terkedilmiş durumdaki Melitene'ye yerleştirdiğini biliyoruz.

Ermeni topraklarının IX.yy.ın sonuna doğru başlayan ve İmparatorluğa karşı hareketlerinin yoğunlaştığı XI.yy.ortalarında da tamamlanan ilhakı, toplu bir göç görünümü aldı. Bizanslılar, buna uygun olarak, çeşitli Ermeni arazilerini topraklarına katarlarken Ermeni prenslerini İmparatorluğun farklı yerlerine naklettiler; ve bu prensler, ailelerini, aristokrat sınıfın önde gelenlerini ve bunların taraftarlarını oluşturan kalabalık bir maiyeti beraberlerinde götürdüler. Gerçekten, Ermenistan'ın bu en cesur ve kalabalık soylu sınıfının prenslerinin peşinden gidişinin Ermenistanı boşalttığı söylenmektedir. Grekler, Edessa (Urfa)'lı Mateos'un yazdığı gibi "*Ermenistan'ın en cesur çocuklarını dağıttılar...Onların (Bizanslıların) en değişmez kaygısı Ermeni kökenli cesur adamları ve yiğit generallerini Doğu'dan tamamen ayırmaktı*". bu nakil işlemi ile ilgili doğru rakamlar verilememektedir. Ulusal Ermeni tarihçi Camciyan, yurtlarından edilen Ermeni prenslerinden biri olan Senakerim'i takip edenlerin sayısını 40.000 olarak göstermektedir, ve bu rakam diğerleri tarafından da tekrar edilmektedir; mevcut kaynaklarda bu rakamı destekleyen hiç bir şey bulamadım. Bu bilginin dışında bulduğumuz tek bilgi, beraberinde kadın ve çocukların sayılmadığı 16.000 soydaşının olduğunu söyleyen bir Ortaçağ Ermeni tarihçisi tarafından verilen rakamdır. Fakat, son rakam ne olursa olsun yurtlarını terk eden ve İmparatorluğun

[39] Aynı yer, s. 143,148,145-146.

[40] Bizans İmparatorluğundaki Ermeniler hakkında bkz. P. Charanis,"The Armenians in the Byzantine Empire," *Byzantinoslavica*, c. XXII (1961), s. 196-240

başka yerlerine yerleşen Ermenilerin sayısının büyük olduğundan çok az şüphe duyulabilir. Bu sıralarda ciddi olarak başlayan ve ardarda gelen Selçuklu Türklerinin akınlarının sayısı daha da artmıştı. Bu göçü kaydeden kronikerlerin tasvirlerinde abarttıklarına şüphe yoktur, fakat bununla birlikte, bunu kabul ettikten sonra bile bu abartma etkileyiciliğini korumaktadır. Binlerce Ermeni anavatanını terk etti ya da terk etmek zorunda bırakıldı ve yerleşmek üzere Kapadokya, Kilikya ve Kuzey Suriye'ye gitti. Ermenilerin bir kısmına ise Anadolu'nun batısında rastlamaktayız.

Sözünü ettiğimiz, aslen Grekçe konuşmayan çeşitli insanlar, İmparatorluğun pasif tebaası değildi, fakat İmparatorluk yaşamının aktif katılımcılarıydı. Bunların özellikle ordudaki rolleri büyüktü. İmparatorluğun askeri organizasyonunun nüvesini oluşturan tematik ordular (Themalara bağlı ordular) büyük ölçüde bu insanlardan sağlanmaktaydı. Gerçekten, ekonomik endişeler hesaba katılmakla birlikte, bunların İmparatorluk içinde yerleştirilmelerinin başlıca nedeni buydu. Bu insanların bazı bireyleri, yüksek mevkileri ve hatta zaman zaman tahtı bile işgal ettiler. İmparatorluk yaşamının kimi zaman askeri, idari ve kiliseyle ilgili önemli makamlarını elinde tutan diğerlerinin ise Saracen (Arap), Bulgar, Türk, Slav, Gürcü v.s. asıllı olduğu bilinmektedir.[41]

Fakat yine burada Ermeniler en göze çarpanıdır. Beş yüzyıl boyunca İmparatorluğun politik, askeri ve idari yaşamındaki en önemli rolü Ermeniler oynadılar. Asker, subay, yönetici ve imparator olarak hizmet ettiler. Bu dönemin başında, VII. ve VIII.yy.larda, İmparatorluk yaşam savaşı verirken onun düşmanlarını püskürtmesine büyük katkılarda bulundular, fakat özellikle IX. ve X. yy.larda asker ve memur olarak, yönetici ve imparator olarak İmparatorluğun sosyal, askeri, politik yaşamına hakim oldular ve onun büyüklüğünde de büyük oranda pay sahibiydiler. Gerçekten başka bir yerde belirttiğim üzere, Bizans İmparatorluğu Greko-Ermeni idi; Grekti, çünkü uygarlığı Grekti; Ermeniydi,

[41] Örneğin, bkz. Saracen Samonas'ı inceleyen R. Janin, "Up Arabe ministre a Byzance: Samonas," echos d'orient, c. XXXVI (1935), s. 307; R. J. Jenkins,"The Flight of Samonas," *Speculum*, c. XXIII (1948), s. 242. Diğer Saracenler hk. Theoph. Constantinus, 302 (Nasar); Cedrenus, 2:560 (Constantine, soydan Saracen), Constantine Porph., *De Administrando imperio*, yay. Gy. Moravcsik, çev. R. J. Jenkins (Budapest, 1949), s. 242 (Chase). Bulgarlar: Cedrenus 2: 55 (Bulgar kralı Peter*in oğlu Romanos); a.g.e., 2:464 v.d. (Bulgar asilleri İmparatorluğun hizmetine girerler). Slavlar: P. Charanis, "Slavic Element in the Byzantine Asia Minor,"s, 79. (Slav Thomas); Theophanes Continuatus, 234 (Damianos); a.g.e., s. 379 (Bazilitzes); Theoph. yay de Boor, 2:441 (Patrik Niketas). Türkler: Nicetas Choniates, *Historia* (Bonn, 1895), s. 14 v.d., s. 64, 103 (John Axuchus). Bkz. Gürcülere örnek olarak Apocapes ve Pacurianus ailelerinden söz eden S. Vryonis, aynı yer, s. 274 ve L. Petit, "Typikon de Gregoire Pacourianos pour le Monastere de Petritzos (Backovo) en Bulgarie," *Vizanstiiskij Vremennik*, c. XIX, Supplement 1 (1904)

çünkü kaderine yön veren ve savunması için gerekli kuvvetlerin en fazla bölümünü sağlayan unsur büyük ölçüde Ermeni ya da Ermeni kökenliydi.[42]

Grekçe konuşan unsur, bir Doğu İmparatorluğu olan bu çok uluslu devlette çok büyük olasılıkla diğer gruplardan daha kalabalıktı, fakat büyük çoğunluğu oluşturmuyordu. Bununla birlikte; eğilimin Helenleştirme yönünde olduğu ve sonuçta Grek olmayan pek çok unsurun zamanla Grekleştirildiği gösterilebilir. Bu, özellikle öncelikle yüksek askeri ve idari makamları işgal eden ve İmparatorluğun askeri ve politik yaşamına aktif olarak katılan gruplar için geçerliydi. Bizans İmparatorluğunun politik ve askeri yaşamıyla iyice bütünleşen ikinci grup, küçük istisnalar dışında onun çıkarlarıyla kendi çıkarlarını ayırmadı ve onun kültürünün başlıca özelliklerini benimsedi.

O halde şimdi bu imparatorluğa ne ad verelim? Şüphesiz, kimlik, idari ve hukuki gelenek bakımından gerçekten Romalı olan teb'ası gibi, İmparatorluğun da Romalı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat özellikle, uygarlığına hakim olan özellikler Grekçe ve Greklik olduğu için dilinin bu unsurlardan esinlenmesi sayesinde İmparatorluğu Grek olarak da tanımlayabilirz. Bu konudaki resmi tanımlama sıkıntı kaynağı olsa da bizler Aziz Poul'ün "İsa Mesih için ister Musevi olsun ister Grek hiç önemli değil" sözlerini kullanırsak, belki İmparatorluğu Hıristiyan olarak da tanımlayabiliriz. Fakat Romalı ya da Grek, ne dersek diyelim, Bizans İmparatorluğu tarihin en büyük imparatorluklarından biriydi. İngiliz tarihçi Powicke, Bizans'ın "çöküntüye uğramış, zevk düşkünlerinin ve yarı-embesil teologların toplumu olmasından başka, yüzyıllar boyu Augustus ya da Hadrianus'un geçici olan refah içindeki barış dönemlerini hatırlatan bir yaşam tarzını sunan, dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük, en aktif, en dayanıklı siyasal organizma olduğunu" söylemiştir. Powicke söylediklerinde tamamen haklıydı.